

וכי תימא [ואם תאמר]: כל כי האי [במקרה כזה] אכן שקיל מיניה ממונא, ולא יסמאו את עינו.

הרי כך אי אפשר לומר, כי לדבריך נמצא שני בני אדם שעשו אותו מעשה ועונשם שונה, האחד: סימא את עין חבירו — וסימאו את עינו, והשני: סימא את עין חבירו וגבו ממנו ממון.

והרי התורה אמרה [ויקרא כד כב]: "משפט אחד יהיה לכם" כלומר, משפט השוה לכולכם, ואי אפשר לדון את האחד בממונו ואת השני בגופו.

אם כן, על כרחך: "עין תחת עין" — ממון, לכל אדם, בין כאשר עיני הנחבל והחובל אינן שוות, בין כאשר הם שוות.

אמרי [שאלו] בני הישיבה: אין זו ראייה, כי מאי קושיא היא זו?!

דלמא [אולי נאמר]: אף על פי שעינו של זה גדולה ועינו של זה קטנה, הרי לשניהם יש "כח ראייה", נהורא [כח ראייה] שקיל מיניה — נהורא אמר רחמנא נישקול מיניה. ונמצא שבכל אדם קיימנו "עין תחת עין" — ממש! ?

דאי לא תימא הכי, ותאמר: אחרי "גדול" ו"קטן" בגוף אנו הולכים.

קטן [ננס] שהרג את הגדול, וגדול שהרג את הקטן, הרי אינם שוים, והיכי קטלינן ליה, הרי התורה אמרה: [ויקרא כד כב] "משפט אחד יהיה לכם" — משפט השוה לכולכם? (1)

אלא על כרחך אתה צריך לומר: אין הולכים אחרי "גדול" ו"קטן" בגוף, אלא אומרים: נשמה שקיל מיניה, נשמה אמר רחמנא דנשקול מיניה שנאמר [שמות כא כג]: "ונתתה נפש תחת נפש".

הכי נמי אמרינן לענין "עין תחת עין": נהורא שקיל מיניה נהורא אמר רחמנא נשקול מיניה, ואין מכאן ראייה (2) לומר: עין תחת עין — ממון.

ב. תניא אידך [בברייתא אחרת]: רבי שמעון בן יוחי אומר: "עין תחת עין" — ממון.

ואל תתמה ותאמר: אתה אומר ממון, מגין לך! ? או [אולי] אינו אלא עין ממש! ?

כי מעצמך אתה אומר (3) הרי שהיה החובל סומא, וסימא את עין חבירו: הרי שהיה החובל קיטע, [בידו] וקיטע את חבירו; הרי שהיה חיגר [ברגלו], וחיגר את חבירו, היאך

שהרג את הגדול! ? ואיך יתקיים מקרא זה בגדול ומהכפר לו, למרות שהרוצח עונש פחות ממה שהוא עשה, איך יתכן להרוג גדול שהרג את הקטן, הרי עונשו מרובה מן הרציחה שלו, ואין מתקיים כאן "משפט אחד יהיה לכם"! ? [על פי "מרומי שדה"].

2. ראה בהערה לעיל מה דעת רבי דוסתאי.

3. על פי גירסת הב"ח ותוספות נזיר כט ב.

1. כלומר, אם קטן שהרג את הגדול נהרג ומתכפר לו, למרות שהרוצח עונש פחות ממה שהוא עשה, איך יתכן להרוג גדול שהרג את הקטן, הרי עונשו מרובה מן הרציחה שלו, ואין מתקיים כאן "משפט אחד יהיה לכם"! ? [על פי "מרומי שדה"].

ויש מפרשים: נאמר [שמות כא כג]: "ונתתה נפש תחת נפש", ואיך יתקיים מקרא זה בקטן

ג. "טריפה" שהרג בפני עדים, אין מחייבים אותו מיתה, כי עדותם של עדים אלו היא "עדות שאי אתה יכול להזימה", שאם תקבל את העדות על מנת להרוג את הרוצח שהוא טריפה, ואחר כך יוזמו העדים, הרי לא נהרוג את העדים, משום "ועשיתם לו כאשר זמם לעשות לאחיו" [דברים יט ט] כי הם זממו להרוג "גברא קטילא" בלבד.

היות שאי אפשר להעניש את העדים אם תוזם עדותם, ממילא מעיקרא אי אפשר לקבל את עדותם, ונמצא שטריפה שהרג פטור. (4)

דאי לא תימא הכי [היכא דלא אפשר, לא אפשר] ותאמר: אי אפשר לפטור אותו לגמרי, ולענין חבלה — בעל כרחך ממון הוא משלם.

איך תתקיים סברתך לענין רציחה, באדם "טריפה" שהרג את השלם, שהרי התורה אמרה [שמות כא יב]: "מכה איש ומת — מות יומת", ואת הטריפה אי אפשר להרוג, כי הוא "גברא קטילא", ועדות שמעידים עליו "עדות שאי אתה יכול להזימה" היא, ואינה עדות? ומאי עבדינן ליה? (5)

אלא על כרחך, אמרינן: היכא דאפשר — לקיים את דין התורה — אפשר, והיכא דלא אפשר — לא אפשר, ופטרינן ליה לגמרי.

נפש תחת נפש", והרי הטריפה הוא "גברא קטילא" ואין נפשו חשובה כנפש הנהרג, אם כן תיקשי: איך יתקיים מקרא זה בטריפה שהרג את השלם!?

אך לשון "מאי עבדינן ליה" משמע שהקושיא היא שאין עושים לו כלום, לפיכך פירש רש"י

אני מקיים במקרה זה "עין תחת עין"?

אלא על כרחך אתה אומר: "עין תחת עין" — ממון.

ואם תאמר: לעולם "עין תחת עין" — ממש, כאשר אפשר לסמא את עינו, אבל סומא שסימא ישלם ממון.

כך אי אפשר לומר, כי לדבריך, דינו של החובל משתנה מאדם לאדם, והרי התורה אמרה: "משפט אחד יהיה לכם" — משפט השוה לכולכם. ובעל כרחך אתה אומר: "עין תחת עין" — ממון, בכל אדם.

אמרי [שאלו] בני הישיבה: ומאי קושיא היא זו!?

דלמא, לעולם "עין תחת עין" — ממש והיכא דאפשר לקיים בו את המקרא כפשוטו, אפשר, ומסמאים את עינו, והיכא דלא אפשר לסמא את עינו לא אפשר, ופטרינן ליה לגמרי!?

א. אדם ההורג את ה"טריפה" [כגון אדם שניקב הושט שלו או קרום המוח] פטור ממיתה, כי הנרצח הוא "גברא קטילא" [נחשב כמת] ואי אפשר לחייב על הריגתו.

ב. "עדות שאי אתה יכול להזימה" כלומר כל עדות שאי אפשר להזים את העדים ולהענישם — אינה עדות.

4. ואם הטריפה הרג בפני בית הדין, הורגים אותו משום "ובערת הרע מקרבך" [דברים יג ו] — סנהדרין עז א.

5. א. רש"י. והנה בפשוטו היה אפשר לפרש את קושיית הגמרא כך: היות והתורה אמרה, "ונתתה

ג. **דבי רבי ישמעאל תנא** [בבית מדרשו של רבי ישמעאל שנו ברייתא]: "עין תחת עין" — ממון, כי אמר קרא ויקרא כד כ: "כאשר יתן מום באדם, בן ינתן בו", ואין

והכי נמי בסומא שסימא, פטרינן ליה לגמרי, ואין מכאן ראייה לומר: "עין תחת עין" — ממון.

קיב.].

אמנם נראה שיש מקום לקושיא זו אף אם נאמר גזירת הכתוב היא לפסול את העדות כאשר אי אפשר להזימה, היות וסוף סוף אין כאן "עדות" שבית הדין צריכים לדון על פיה, ונמצא שבכל עדות שבית דין מקבלים מתקיים משפט השווה לכולכם.

וה"חזון איש" [בליקוטים] כתב לתרץ קושיית רבי עקיבא איגר, דכיון דאף אם יהרוג — יפטר, נמצא □ לא מתקיים המשפט בטריפה שהרג שלא בפני בית דין, ו"משפט אחד" דבעינן, היינו שהיסורים שתקבל הנפש החוטאת ישתחוו בכל אדם, ולא די במה שה"מושכל של המשפט" יהיה אחד.

ג. וב"קובץ שעורים" [חלק ב סימן לט] הביא דברי הרמב"ם [נזקי ממון י ז] שטריפה שהרג פטור היות והוא חשוב כמת. ותמה, הרי בסנהדרין עז א אמרו שטריפה שהרג פטור היות ואי אפשר להזים את העדים, כנ"ל! ?

אלא שמקורו של הרמב"ם הוא מסוגיא דידן שהקשו טריפה שהרג את השלם מאי עבדינן ליה, פירוש דהא כתיב ברוצח "נפש תחת נפש", וטריפה אין לו "נפש", ואי אפשר לקיים בו את הפסוק ולפיכך הוא פטור מעונש. [ומה שהורגים טריפה שהרג בפני בית דין אינו משום עונש על רציחתו, אלא משום שמצוה לבער את הרע מן העולם] וכדומה לזה הובא בליקוטי רבי עקיבא איגר מספר "קושיות עצומות".

ד. הא שלא פריך מממון, דאם אין לו ממון מאי עבדינן ליה, דמכל מקום החיוב מוטל עליו, וכשיהיה לו — ישלם, אבל סומא וכיוצא בו לעולם פטור — "חידושי הרי"ם".

שהגמרא הקשתה שבטריפה כלל אין מענישים אותו אם הוא הרג את השלם. — על פי "חידושי הרי"ם".

ב. ויש להקשות: כיון דהוויא "עדות שאין אתה יכול להזימה", אם כן לא מיקרי עדות, ואמרינן שמא באמת לא הרג. אם כן מאי פרכינן, הא שפיר מתקיים "משפט אחד" בכל רוצח שבית דין דנים אותו על רציחתו, וטריפה שאינו נהרג הוא משום דליכא עדות שהרג. ושמא באמת לא הרג, אם כן אין כאן סתירה למה שאמרה תורה "משפט אחד יהיה לכם", ושוב אין הכרח לומר היכא שלא אפשר לא אפשר! ? — על פי רבי עקיבא איגר.

ולכאורה אין זו קושיא אלא אם נאמר שהפסול של "עדות שאי אתה יכול להזימה" הוא משום "חשש משקר", כלומר אנו חוששים שמא אין העד אומר אמת, אבל אם הפסול הוא מגזירת הכתוב בעלמא, לא קשיא, כי יש כאן "עדות", אלא שאין אנו דנים על פיה, ואין מתקיים כאן "משפט אחד".

ולכאורה פשיטא שפסול עדות שאי אתה יכול להזימה שייך גם במשה ואהרן אף על פי שאינם חשודים בשקר [ראה בבא בתרא קנט א], אם כן על כרחך גזירת הכתוב הוא, ומיושבת קושיית רבי עקיבא איגר — "חזות קשה".

[ולכאורה יש לתלות חקירה זו בפלוגתא דרבנן וסומכוס לעיל עה ב אם כאשר הנידון מודה לדברי העדים נחשב עדות שאי אתה יכול להזימה, היות שלא שייך "חשש משקר" [כדעת סומכוס], או שגזירת הכתוב היא לפוסלם בכל אופן [כדברי חכמים] — ראה ב"אור שמח" עדות כ ח ד"ה אמנם. ו"קובץ שיעורים" כתובות אות

"נתינה" האמורה כאן נתינת מום **אלא ממון**.
(6)

ומקשינן: **אלא מעתה**, אם כדברך, שאתה אומר "נתינה" — נתינת ממון היא, מה שאמרה תורה ברישא דקרא: **"כאשר יתן מום באדם"** הכי נמי דנתינת ממון הוא!?

הרי פשיטא שלשון "נתינה" דרישא מתפרשת על החבלה, אם כן גם "נתינה" דסיפא יש לפרש כך, ומנא לן לפרשה בלשון נתינת ממון!?

אמרי [פירשון] בני הישיבה: **דבי רבי ישמעאל** לאו ממשמעות לשון נתינה למדו, אלא קרא **יתירא דרשי** [מיתור המקרא למדו לדרוש כך].

כי **מכדי** [הרין] **כתיב** [שם יט]: **"ואיש כי יתן מום בעמיתו, כאשר עשה כן יעשה לו"** ולמדנו מכאן את עונשו של החובל בחבירו.

"בן ינתן בו" שנאמר בפסוק שלאחריו **למה לי, ומאי קא משמע לן!?**

שמע מינה אין נתינה האמורה כאן נתינת מום, אלא חיוב ממון שמחייבים אותו הדיינים. (7)

ומקשינן: אם מקרא יתר אתה דורש, רישא דקרא **"כאשר יתן מום באדם"** למה לי ומאי אתא לאשמועינן!?

ומשנינן: **אידי** [אגב] **דבעי מיכתב** סיפא **"בן ינתן בו"** למידרש מיניה לתשלומי ממון, כתב נמי **"כאשר יתן מום באדם"**.

ד. **דבי רבי חייא תנא** [בבית מדרשו של רבי חייא שנו ברייתא]: **אמר קרא** לענין "עד זומם": "ועשיתם לו כאשר זמם לעשות לאחיו" וגו' "ולא תחוס עינך" וגו' "עין בעין, שן בשן, יד ביד, רגל ברגל". [דברים יט ט, כא]

ודרשינן: **"יד ביד"** היינו **דבר הניתן מיד ליד, ומאי ניהו** — ממון. כלומר מה ששינה הכתוב ולא אמר "יד תחת יד", בא ללמדנו שיתן לו ממון שהוא דבר העובר מיד ליד,

ב. במשך חכמה הקשה: מדוע לא כתב החיוב על האדם עצמו, כמו שכתוב אצל בהמה "ישלמנה", שהוא חיוב על גוף האדם לשלם ממה שיש לו, כן חייב לשלם החבלה שחבל בחבירו!?

ותירץ: מכאן עד מוכיח לשיטת הרמב"ם דאין משלם נזק אם הודה בלא עדים, ורק אם יש עדים שיצא חבול מביתו הוא משלם, וכיון שלא רמי עליה תשלומין על ידי הודאתו בפני בית דין בלא עדים, לא רמיא עליה תשלומין, רק על בית דין מוטל לגבות הימנו על ידי העדים, לכך נאמר כן ינתן בו כו' דרק לבית דין אזהר רחמנא.

6. לפי מאי דקא סלקא דעתין, יש לומר שרבי ישמעאל לומד "נתינה" — "נתינה" בגזירה שוה, ראה לעיל ה א.

7. א. כתב המלבי"ם: רבי ישמעאל דייק מכפל הלשון "כן יעשה לו" — "כן ינתן בו" שמיותר, ומפרש שרצה לומר: מן הדין ראוי שכך יעשה לו ממש, אבל כיון שזה אי אפשר, לכן — "כן ינתן בו", ואין נתינה אלא ממון, כלומר נתינה שאחריה אות ב [ינתן בו] היא נתינת דת ודין, כמו "להנתן דת בכל מדינה" [אסתר ג יד], "ותנתן דת בשושן" [שם ט יד], רצה לומר, שיחצרו כן פסק דינו.

המקרא חסר, פשיטא שאם העיד לקצוץ את ידו והוזם, שקוצצים את ידו?!

אלא לאו שמעת מינה לדרשא בא הכתוב, ללמדנו דבר הניתן מיד ליד ומאי ניהו — ממוז. (10)

ומתמהינן: אכתי "רגל ברגל" למה לי, ומה בא הכתוב ללמדנו?!

ומשנינן: אידי דכתיב "יד ביד" לדרשא, כתב נמי "רגל ברגל".

עתה מביאה הגמרא, כמה דרשות של אמוראים ש"עין תחת עין" — ממוז: (11)

א. אביי אומר: אתיא כלומר יש להביא מקור ש"עין תחת עין" — ממוז מהא דתני דבי חזקיה:

דתנא דבי חזקיה: כתיב [שמות כא

וכשם שבעד זומם "עין בעין" — ממוז, כך בחובל "עין תחת עין" — ממוז. (8)

ומתמהינן: אלא מעתה, אם כדבריך, שאתה אומר "יד ביד" שינוי לשון הוא, ולדרשא הוא בא, "רגל ברגל" שאמר הכתוב נמי הכי הוא כלומר, וכי גם שינוי זה בא לדרשא?! (9)

אמרי [פירשון] בני הישיבה: דבי רבי חייא קרא יתירא קא דרשי כלומר, לא ממשמעות הלשון בלבד למדו, אלא מיתור לשון המקרא.

כי מכדי [הרי] כתיב לעיל מיניה "ועשיתם לו כאשר זמם לעשות לאחיו" הרי שמענישים אותו באותו עונש שהוא זמם לגרום למי שהוא העיד עליו.

ואי סלקא דעתך "עין בעין" — ממש "יד ביד" — ממש, "יד ביד" למה לי, כי מה היה

על הנידון עובר אל העדים, אם כן יש לדון את העדים כמי שחבל וקטע את יד חברו, ואם בחבלה "עין תחת עין" — ממש, בעל כרחך שגם בעדים זוממין יעשו כך, ואם נאמר בעדים זוממים "יד ביד" שמשמעותו ממוז, על כרחך שגם החובל משלם ממוז ותו לא.

9. הוא הדין נמי דמ"עין בעין שן בשן" קא קשיא ליה.

10. על פי תוספות כתובות לב ב ד"ה מכדי.

11. אין לתמוה איך נחלקו האמוראים על התנאים, ראה להלן הערה 16.

8. צריך תלמוד, מאי ראייה מייתי מהא דעד זומם משלם ממוז, לדין חובל?! שמא הקוטע יד חברו, קוטעים את ידו, ואף על פי כן, עדים שהעידו על אחד שקטע את יד חברו, אין קוטעים את ידם אלא משלמים הם ממוז ונפטרים?!

וצריך לומר: כיון דכתיב "ועשיתם לו כאשר זמם לעשות לאחיו", אם כן מוכרח הוא שהקוטע יד חברו משלם ממוז, כי אם נימא שקוטעים את ידו, נמצא שהם זממו לקטוע יד, ומדין "ועשיתם לו כאשר זמם" יש לקטוע את יד העדים — "פני יהושע".

ויש להוסיף ביאור על פי מה שכתב ב"קובץ שיעורים" [מכות אות ה — ה וכתובות אות קז קח] שגדר עונש עד זומם הוא שאותו חיוב שחל

מי שנתחייב מלקות, אומדים אותו אם יכול הוא לקבל שלשים ותשע מלקות שחייבתו תורה, ואם לאו – פוחתין מהן לפי כוחו, שאם יכה את החלש מכה רבה שמא ימות על ידה, והוא לא נתחייב מיתה אלא מלקות.

מי [האם] לא תנן במתניתין לגבי מלקות: דלא חיישינן למיתה, אם אמדנוהו שלא ימות: מי שנתחייב מלקות ואמדנוהו שיכול הוא לקבל אותן בלא שימות, ומת תחת ידו של שליח בית דין המלקה אותו, פטור הוא מגלות, ואינו נידון כרוצח בשוגג, היות ואמדנוהו מעיקרא שלא ימיתוהו המלקות.⁽¹³⁾

הכי נמי "עין תחת עין" – ממש, ואומדים אנו אותו מתחילה שלא ימות, ואין לחשוש שמא ימות.

ב. רב זביר משמיה דרבה אמר: יש ללמוד ש"עין תחת עין" – ממון מהא דאמר קרא [שמות כא כה]: "פצע תחת פצע" ומקרא זה נדרש [לקמן פה א] לחייב ליתן תשלום "צער" במקום שיש גם "נזק".

ואי סלקא דעתך: "עין תחת עין" – ממש, אמאי מחוייב לשלם על הצער, הרי כי היכי [כמו] דלחאי [לניזק] הוי ליה צערא בשעה

כג – כד]: "ונתתה נפש תחת נפש, עין תחת עין". ודרשינן: עין בלבד תחת עין. נפש בלבד תחת נפש, ולא – נפש ועין תחת עין, כלומר, שלא תדון להעניש אותו באופן שיתכן ותיטול ממנו את עינו וגם את נפשו תחת העין שהוא חבל.

ואי סלקא דעתך "עין תחת עין" – ממש הרי זימנין דמשכחה לה [יתכן שלפעמים יקרה] שתיטול ממנו עין ונפש תחת עין.

וכיצד יתכן הדבר? באופן דבהדי דעויר ליה [תוך כדי ששליח בית דין מסמא את עינו] נפקא ליה נשמתיה [תצא נפשו וימות].⁽¹²⁾

ומתמהינן: מה ראייה היא זו, ומאי קושיא?! דלמא לעולם "עין תחת עין" – ממש, אלא דמימד אמדינן ליה מתחילה, אי אמדינן ליה דמצי מקבל [אם אמדנו אותו שיכול הוא לקבל] את חבלת העין בלא שימות, עבדינן ומסמאים את עינו.

ואי לא מצי מקבל, ויש חשש שימות תוך כדי שיסמאו את עינו – לא עבדינן ופטור הוא לגמרי.

ואי אמדינן דמצי מקבל את החבלה בלא שימות, ועבדינן ביה [סימאנו את עינו] ואף על פי כן נפק רוחיה בזמן החבלה, אי מיית לימות, ואין להמנע בגלל חשש זה.

12. ראה עבודה זרה כח ב: שורייני דעינא בליבא תלו, ואיכא בעין סכנת נפש.

13. צריך עיון, מאי מייתי מהא דאמדנוהו ומת פטור, הרי אפילו אם היה חייב גלות כאשר אמדנוהו ומת תחת ידו, עדיין אין זה אומר שאי אפשר לסמוך על אומדנא דבית דין!?

יש לומר: הא דאמדנוהו ומת פטור אינו נלמד מפסוקים, אלא דאנו סומכים על אומדנא דבית דין כל כך, עד שאנו אומרים: בודאי לא מחמת ההכאה מת, אלא שבאה שעתו למות, לפיכך המכה אותו פטור. אם כן, אם אמדנוהו בית דין שלא ימות על ידי שיסמאו את עינו, ואחר כך מת, אין אנו אומרים שבית דין טעו באומדן

שהוא מפונק ומעונג] ואית ליה צערא טפי [מרובה], ואיכא איניש דלא מפנק ולית ליה צערא כל כך. (14)

אם כן יש לומר: מה שריבה הכתוב תשלומי צער במקום נזק, הוא באופן שצערו של הנחבל גדול מצערו של החובל.

למאי נפקא מינה? למתבי ליה היאך דביני ביני [שישלם החובל על ההפרש שביני הצער שלו לביני צערו של נחבל]. (15)

ג. רב פפא משמיה דרבא אמר: יש ללמוד "עין תחת עין" — ממון מהא דאמר קרא [שמות כא יט]: "ורפא ירפא" ומקרא זה נדרש [לקמן פד ב]: לחייב ליתן תשלום רפואה במקום נזק.

ואי סלקא דעתך: "עין תחת עין" — ממש, אמאי מחוייב לשלם על רפואת הנחבל?!

הרי, כי היכי דהאי בעי אסייא [כמו שהנחבל

שחבל בו, להאי [למזיק] נמי אית ליה צערא כאשר נחבל בו?!

נמצא שהחובל מקבל צער תחת צער בעצם מה שחובלים בו, ומדוע נחייב אותו חיוב נפרד על צערו של ניזק?!

אלא, על כרחך: "עין תחת עין" — ממון, ואין חובלים ומוציאים ממנו את עינו. והתשלום על הנזק אינו כולל את ה"צער", לפיכך, חייבה התורה תשלום על הצער, בנוסף על מה שהוא משלם בלאו הכי על הנזק.

ורחינן: ומאי קושיא היא זו?!

דלמא יש לומר: לעולם "עין תחת עין" — ממש, ואם צערו של החובל שוה לצערו של הנחבל, אכן אין מחייבים אותו בנפרד על הצער.

אבל, הרי איכא איניש דמפנק [ישנו אדם

15. א. והוי שפיר "משפט אחד" היות שכל המצער את חבריו — מצטער.

ב. כתב בנמוקי יוסף: שמעינן מהא דשנים שהכו זה את זה אפילו בענין אחד, מי שנראית מכתו וצערו יותר, צריך חברו לשלם לו אותו דביני ביני.

ג. יש להקשות: איך מענישים אותו בגופו — להוציא את עינו, וגם מענישים אותו בממונו — לשלם מאי דביני ביני, והרי קיימא לן אין אדם מת ומשלם ואין אדם לוקח ומשלם?!

יש לומר: לא למדנו אלא על מיתה וממון או מלקות וממון אבל נטילת אבר ענין אחר הוא ואין ללמוד משם לפוטרו — "חדושי הרי"ם".

והנה לענין כופר כתבו התוספות [ד א ד"ה כראי] שאם היה הדין שאדם ההורג אדם נהרג

דעתם, אלא שאנו תולים שהגיע שעתו למות, ושפיר נתקיים "עין תחת עין" ולא עין ונפש תחת עין — על פי "אגרות משה" [חושן משפט א ג].

14. אין להקשות מכאן על שיטת הרמב"ם [ראה לעיל פג ב בהערה 9] הסובר שמשערים את הצער גם לפי ממונו של הנחבל, מדוע כאן הזכירה הגמרא רק את פיניוקו של הנחבל ולא את ממונו?!

כי עד כאן לא אמר הרמב"ם אלא כאשר משלמים לנחבל על צערו, כי אז היות והוא עשיר ומוכן לשלם הרבה כדי לא לסבול, על כן משערים את הצער לפי ממונו, אבל השתא שאנו דנים לתת צער ממש תמורת צערו של הנחבל, מה לנו ולממונו.

זקוק לרופא] האי [החובל] נמי בעי אסייא
 כאשר נחבול בו?!

והיות והחובל צריך לשלם על רפואת עצמו,
 נמצא שהוא כבר משלם הוצאות רפואה
 תחת רפואתו של הנחבל, ומדוע נחייב אותו
 בעוד תשלום על כך?!

אלא על כרחך, "עין תחת עין" — ממון,
 ואין מוציאים לחובל את עינו בתמורה לעינו
 של הנחבל, אלא ממון הוא משלם לו.
 לפיכך, מחוייב הוא להוסיף תשלום על
 רפואתו של הנחבל.

ורחינן: ומאי קושיא, וכי ראייה היא זו?!

דלמא יש לומר: לעולם "עין תחת עין" —
 ממש, ואם רפואתם של החובל והנחבל
 שוים, אכן אינו משלם בנפרד על רפואתו
 של הנחבל, היות והוא מוציא על רפואת
 עצמו.

אבל הרי איכא איניש דסליק בשריה הייא
 [יש אדם שבשרו מעלה ארוכה ומתרפא
 במהרה], ואיכא דלא סליק בשריה הייא.

אם כן יש לומר: לא בא הכתוב לחייב
 תשלומי רפואה במקום נזק, אלא באופן
 שרפואתו של הנחבל ממושכת ויקרה
 מרפואתו של החובל.

למאי נפקא מינה? למיתב ליה היאך דביני
 ביני [על המזיק לשלם את הפרש ההוצאות
 לניזק].

ד. רב אשי אמר: "עין תחת עין" — ממון
 אתיא [יש להביא וללמוד] ב"גזירה שוה"
 "תחת" — "תחת" משור: (16) כתיב הכא
 בנזקי אדם שחבל בחבירו "עין תחת עין",
 וכתיב התם [שמות כא לן] בשור שנגח
 והמית שור: "שלם ישלם שור תחת שור".

מה להלן בשור שנגח: ממון הוא משלם, אף
 כאן באדם שחבל: משלם ממון.

16. יש להקשות: הרי קיימא לן [פסחים סו א],
 "אין אדם דן גזירה שוה מעצמו אלא אם כן
 קיבלה מרבו", אם כן איך יתכן שרב אשי ידרוש
 גזירה שוה מעצמו?! [שהרי כל התנאים לא
 דרשו גזירה שוה זו].

שתי תשובות בדבר: האחת, כאשר הדין
 עצמו ברור לנו, ואין אנו מסתפקים אלא מה הוא
 המקור לדין זה, הרשות ביד כל אדם לדון
 ולדרוש, וכן איתא בירושלמי. [עירובין י א וכתב
 ב"פני משה" שהוא מטעם שלא הוי כי אם
 אסמכתא].

ועוד, גזירה שוה ד"תחת" — "תחת" אינה
 גזירה שוה חדשה שרב אשי חידש, וכבר למדו
 אותה לענין אחר לעיל ה א, וכל מה שהתחדש
 כאן הוא ללמוד גזירה שוה זו גם לענין הסוגיא

ומשלם כופר, לא היה בזה סתירה להא דאין
 אדם מת ומשלם, ונאמרו בזה שני ביאורים:
 המהר"ם כתב שהיות והכל הוא דין אחד —
 בשביל נפש הנהרג, לא אמרינן קים ליה בדרכה
 מיניה, ורק אם עונשי המיתה והממון הם על שני
 דברים אנו פוטרים אותו מטעם הנ"ל.

ובתוספות רבינו פרץ [מג א ד"ה כגון] כתב
 בטעם הדבר שכופר — כפרה הוא, ואין אומרים
 קים ליה בדרכה מיניה לפטור מדבר שהוא בא
 לכפרה. [ראה שם שהוכיח יסוד זה משבת צג
 ב].

ולפי דברי מהר"ם מתורצת קושיית החידושי
 הרי"ם, שהרי גם כאן הכל הוא דין אחד — עין
 וממון בשביל עין הנחבל.

ופרכינן: ומאי חזית דילפת [מנין לך ללמוד] "גזירה שוה" "תחת" — "תחת" משורר לחייבו ממון.

נילף "גזירה שוה" "תחת" — "תחת" מאדם, דכתיב [שם כג]: "ונתתה נפש תחת נפש". ונאמר: מזה להלן מי שהמית אדם "נפש תחת נפש" ממש, כי הורגים אותו תחת נפשו של נרצח, אף כאן "עין תחת עין" — ממש! (17)

אמרי [תירצון] בני הישיבה: דנין ולמדים ב"גזירה שוה" דין נזקין מדין נזקין שהם שוים זה לזה, ואין דנין דין נזקין בחובל בחבירו, ממויתה של רוצח.

לפיכך, יש ללמוד "עין תחת עין" מ"שורר תחת שורר" — לשלם ממון, ולא מ"נפש תחת נפש" — ממש.

ופרכינן: הרי אדרבה, אם באת להשוות אותם זה לזה, יש לומר: דנין אדם מאדם [אף על פי שזו חבלה וזו רציחה], ואין דנין אדם מבחמה.

אלא אמר רב אשי: "גזירה שוה" "תחת" —

"תחת" מ"תחת אשר ענה" [דברים כב כט] יליף ליה מה התם תשלומי ממון אף "עין תחת עין" — ממון, והתם הרי שוים הם לגמרי: אדם מאדם ונזיקין מנזיקין.

עתה שבה הגמרא לדון בעצם הדין של "עין תחת עין" — ממון.

תניא בברייתא: רבי אליעזר אומר: "עין תחת עין" — ממש.

ומתמהינן: וכי "עין תחת עין" ממש סלקא דעתך דסבירא ליה לרבי אליעזר?!

וכי רבי אליעזר לית ליה "עין תחת עין" — ממון ככל הני תנאי דלעיל! (18)

אמר [פירש] רבה: לעולם רבי אליעזר נמי "עין תחת עין" — ממון סבירא ליה, והא דקאמר: "עין תחת עין" — ממש, היינו לומר שאין שמין אותו כעבד כדאמר תנא דמתניתין.

ומאי דקאמר רבי אליעזר "ממש" היינו "כמות שהוא", ואין שמין אותו "כאילו" הוא עבד.

ניתנה ללמוד ממנה עניינים אחרים, ורב אשי רצה ללמוד ממנה גם לענין הסוגיא [כמו שנתבאר בהערה לעיל], לפיכך דחינן דאפילו אם תרצה לפרש גזירה שוה זו גם בעניינינו הרי יש ללמוד "תחת" — "תחת" מאדם.

18. צריך תלמוד, מהיכן היה ברור לגמרא שלא יתכן לומר שרבי אליעזר אינו סובר כמו שאר התנאים ומפרש עין תחת עין ממש?!

ובהגות מהר"ץ חיות הביא מה שכתב הרמב"ם [חובל א ו]: אף על פי שדברים אלו [שמשלם ממון ולא עין ממש] נראה מענין תורה

שעין תחת עין ממון — ראה בנמוקי יוסף בשם הרא"ה. [וב"מגילת אסתר" על ספר המצות להרמב"ם שורש שני עמוד ע בשם "הליכות עולם" ושם ב"קנאת סופרים" ד"ה ואחרי שהארכתי עמוד עא.]

17. ואם תאמר, אם מאדם ילפינן דעין תחת עין ממש, לשם מה ניתנה גזירה שוה זו, הלא אף בלא ילפוטא מיוחדת, ממילא הוה אמרינן עין תחת עין — ממש?! [וכמו שהקשו תוספות לעיל פג ב בד"ה מאי חזית, ותירוצם לא שייך להכא.] יש לומר: גזירה שוה ד"תחת" — "תחת"

ד**רב פפא בר שמואל**. [מעשה בחמור שקטע ידו של תינוק, ובא לדון לפני רב פפא בר שמואל].

כאשר באו לדון לפני רב פפא בר שמואל, לא סיפרו לפניו דברים כהוייתם, וקא סלקא דעתיה אדם הוא דחבל ביה בינוקא.

אמר להו רב פפא: זילו שומו ליה ארבעה דברים: [לכו והעריכו את הנזק ושאר ארבעת הדברים שעליו לשלם].

אמר [שאל] ליה רבא לרב פפא בר שמואל: אמאי סגי ליה בארבעה תשלומין והא אנן חמשה תשלומין תנן [נזק, צער, ריפוי, שבת ובושת]?!

אמר [שאל] ליה אבוי לרבה: אם אין שמין אותו כעבד, אלא כמאן נשום אותו? אם תאמר: כבן חורין שמים אותו, בן חורין מי [האם] אית ליה דמי, ואיך אפשר לשום אותו כבן חורין! (19)

אלא אמר [פירש] רב אשי: לומר שאין שמין אותו [את התשלום] בניזק לומר: כמה היה יפה קודם שחבל בו וכמה הוא יפה עכשיו, וישלם לו את מה שביניהם.

אלא בעינו של מזיק שיימינן, כמה הוא שוה להמכר עכשיו, וכמה הוא יפה בלא עין, והיינו "ממש" דקאמר, עינו של מזיק נישומה תחת עינו של ניזק. (20)

ההוא חמרא דקטע ידיה דינוקא, אתא לקמיה

ב. בתוספות ד"ה אלא כתבו בביאור מחלוקת רבי אליעזר וחכמים, שרבי אליעזר סובר: היות ולמדנו תשלום ממון לחובל מקרא ד"לא תקחו כופר לנפש רוצח אשר הוא רשע למות" ודרשינן, לנפש רוצח אי אתה לוקח כופר, אבל אתה לוקח כופר לראשי איברים שאינם חוזרים, אם כן תשלומי חבלה הרי הם ככופר, מה כופר דמי מזיק [כדעת רבי ישמעאל בנו של רבי יוחנן בן ברוקא — מ ב], אף ראשי איברים בדמזיק שיימינן.

וחכמים סוברים: שאני כופר מתשלומי חבלה, כי כופר הוא פדיון נפשו של מזיק.

ונראה לבאר מחלוקת רבי אליעזר וחכמים בזה, על פי מה שהובא [לעיל פג ב הערה 17] מהרמב"ם שיסוד תשלומי חבלה, הוא על פי הכתוב "כאשר יתן מום באדם כן יתן בו" — שהוא ראוי לחסרו אבר או לחבול בו כמו שעשה, אלא דחס רחמנא עליה שישלם ממון ולא יחסרוהו אבר.

רבי אליעזר סובר: היות ודינו להתחטר עין,

שבכתב, וכולן מפורשים הם מפי משה רבינו, כולן הלכה למעשה בדינו, ובוה ראינו דנין בבית דינו של יהושע ובבית דינו של שמואל הרמתי. [והביא עוד כמה שכתב הרמב"ם בהקדמתו לפירוש המשניות בענין אתרוג, וראה מה שהובא לעיל הערה 16 בשם הנימוקי יוסף]. אם כן, ברור היה לגמרא שעין תחת עין הוא תשלום ממון, וכל אריכות הסוגיא הוא למצוא לכך אסמכתא בכתוב, לפיכך מקשינן אטו רבי אליעזר לית ליה ככל הני תנאי. [ולכן, למסקנה, לא מקשינן על הא דרבי אליעזר פליג על כל התנאים וסובר בדמזיק שיימינן].

19. משמע שמשערים את הנזק בעבד כנעני, אבל "בן חורין" אין לו דמים — ב"ח [תכ יז].

20. א. ולפעמים שומת עינו של אחד מרובה משל חברו שהרי השומא היא לפי מה שהוא משובח באומנות — ראב"ד. וראה ב"שיטה מקובצת" בשם גאון.

אמר [השיב] ליה רב פפא: ארבעה דברים שאמרתי לבר [חזן] מתשלום נזק קאמינא, היות שבנזק אף בהמה חייבת, ובאדם נוספו עוד ארבעה דברים.⁽²¹⁾

אמר [שאל] ליה אביי: אמאי חייבת לשלם "ארבע דברים" והא המור הוא, והמור וכל בהמה שהזיקה אינו משלם אלא נזק! ?

אמר להו רב פפא: אם כן, זילו שומו ליה נזקה בלבד!

מדלא פירש רב פפא שישומו אותו כעבד, קא סלקא דעתין דלאו כעבד שיימינן ליה.

ופרכינן: והא כעבדא בעי למשיימיה [הרי צריך לשום אותו כעבד]! ?

אמר להו: אכן לכך נתכוונתי וזילו שיימוהו כעבדא!

אמר להו אבוה דינוקא [אבי התינוק]: לא בעינא שישומו אותו כעבד, משום דזילא ביה מילתא [גנאי הוא לבני] שיהא נישום כעבד.

אמרו ליה לאבוה דינוקא: והאיך אתה יכול למנוע לשום את בנך, הא קמחייבת ליה לינוקא [אתה גורם לו הפסד].⁽²²⁾

אמר להו אבוה דינוקא: לא יפסיד התינוק בכך היות ולבי גדיל [כאשר יגדל הילד] מפייסנא ליה בממון מדידי [משלי].⁽²³⁾

ומשמע שהוא הדין צער ריפוי ושבת. ודוקא אדם דאזיק אדם אין גובין נזק בבבל, אבל שור דאזיק אדם — גובין. [וכדעת רבינו תם דאי אפשר לתפוס אלא את המזיק עצמו ראה להלן הערה 27].

22. יש ללמוד מכאן שאדם הרוצה לבייש את עצמו תמורת תשלום, אין קרוביו יכולים למנוע אותו, אלא אם כן הם מתחייבים לפצות אותו על הפסידו הממוני — הגהות אשר"י ו"ים של שלמה". [ב"דקדוקי סופרים" הביא גירסא: לא בעינא, דזילא בי מילתא, ולפי זה אין ראייה לנידון הנ"ל].

23. קרובים שהפסידו בממון קרובם, שהלך למדינת הים, משום כבודו, כי נראה להם שאם לא יעשו זאת יבוא לזילותא, אם בא הוא אחר כך ותבע את פסידתו, מוכח מסוגיין שאינם יכולים להפטר בטענת בעבור כבודך עשינו, כי קרובינו אתה, כי היה להם לאבד משלהם בעבור כבודו — "ים של שלמה" סימן ג.

אם סימא את עין חברו, על כן צריך המזיק לתת את דמי העין של עצמו, והרי הוא כאילו נחסרה עינו — בדמים.

וחכמים סוברים: התשלום אינו במקום העין שצריך להחסיר לו, אלא כאשר הוא משלם את דמי עינו של נזק, הרי הוא כקונה ממנו את עינו, וכאילו נסתלק הנזק בכך. [ראה מה שהובא להלן פה א הערה 38 מפירושו רש"י על התורה בגדר תשלום נזק].

ג. והנה להלכה קיימא לן אף לענין "כופר" כדעת חכמים דבניזק שיימינן [רמב"ם נזקי ממון יא א], אם כן יש לומר עוד: רבי אליעזר סבר בדניזק שיימינן כרבי ישמעאל, אבל חכמים פליגי עליה וסבירא להו בדמזיק שיימינן את הכופר, וכל שכן בחובל ראשי איברים.

21. "מהדורא בתרא". וב"פני יהושע" פירש שרב פפא בר שמואל סבירא ליה דאין גובין נזק בבבל, היות והוא נישום כעבד, אבל שאר ארבעה דברים גובין בבבל, אף שלא שכיחי, וכדרכ פפא שגבה בושת בבבל [לקמן עמוד ב],

בבבל, היות ודייניי בבל אינם דיינים סמוכים [וכדמפרש ואזיל]; אם כן, היאך יתכן שאתה מחייב את המזיק לשלם את דמי היד של התינוק, שהרי ציוית להעריך את הנזק בשומא כעבד?!

אמר [הש"ב] להו רבא: אין כוונתי לחייבו ממון בבית דין, ולא צריכא מה שציויתי לשומו כעבד, אלא דאי תפס, (26) שהרי אף על פי שאין דנים דין זה בבבל, מכל מקום הרשות נתונה ביד הניזק לתפוס ממנו של המזיק ולעכב אותו אצלו תמורת נזקו, על כן יש לשום את הנזק כדי לדעת כמה יוכל הניזק לעכב אצלו אם יתפוס. (27)

ההוא תורא דאלם ידיה דינוקא [מעשה בשור שלעס וכסס (24) ידו של תינוק]. **אתא לקמיה דרבא** [בא לפני רבא לשאול אותו כיצד להעריך את הנזק].

אמר להו רבא לדיינים: זילו שיימוהו כעבדא [לכו והעריכו את הנזק כעבד הנמכר בשוק] כמה היה שוה קודם שהזיקו וכמה הוא שוה עכשיו, ועל המזיק לשלם את חצי ההפרש. (25)

אמרו [שאלו] ליה רבנן: והאמר [אדוני] הוא דאמר: כל הנישום כעבד [כל נזק שדינו להיות נישום ונערך כעבד] אין גובין אותו

24. בנמוקי יוסף — וקצץ.

25. "פרישה" [חושן משפט א ז], כי היות ואין דרך שוורים לאכול להנאתם ידים של תינוקות, אם כן נזק זה תולדת "קרן" הוא ולא "שן". ומן הסתם היה שור זה "שור תם" כדאמרינן לקמן אין מועד בבבל, ושור תם משלם חצי נזק. [ולפי דברי "ים של שלמה" (להלן הערה 27 אות ו) הכא הוי חיוב ממון ונזק שלם.]

26. א. כך היא גירסת הרי"ף. והרא"ש גורס **אם תפס ראה בהערה הבאה**.

ב. ב"גידולי שמואל" בשם "נחל יצחק" הוכיח מכאן דמהני תפיסה על ידי שליח, שהרי האב תופס בשביל בנו, ואין כאן חסרון של תופס במקום שחב לאחרים. אמנם אפשר לדחות דשאני הכא דאביו הוי כאפוטרופוס [ועל כרחך לומר דאביו הוי כאפוטרופוס דאם לא כן, איך יוכל למחול ולומר לא בעינא דזילא ביה מילתא, כמו שכתב ב"ברכת אברהם"] — "דבר יעקב".

27. א. כתב רש"י: הכי אמר להו שומו ליה,

והיום או למחר אם יתפוס משלו יעכבנו. כלומר, עושים היום שומא כדי לדעת כמה יהיה לו רשות לעכב אם יתפוס מנכסי המזיק.

והרא"ש כתב: ולא נהירא, דאין שמין כלל לגבות הנזק, אלא אם תפס הניזק שמין ואומרים לניזק כך וכך תחזיר לו. [וכן כתב ב"שיטה מקובצת" בשם גאון.]

וביאור דברי הרא"ש הוא על פי מה שנתבאר לעיל טו ב: רבינו תם סובר בשור תם שנגח ומחוייב לשלם "חצי נזק" [שהוא קנס] שאין הניזק רשאי לתפוס אלא את השור המזיק עצמו, אבל ממון אחר מנכסי המזיק לא תיקנו חכמים שיוכל לתפוס, כי יש לחשוש שמא יגזול הניזק את כל אשר למזיק, ואנו לא נוכל להוציא ממנו היות ואין דנין דיני קנסות בבבל, ונמצא המזיק מפסיד יותר על מה שהזיק. כלומר, רבינו תם סובר שלעולם אין אנו דנים לשום את חיובו של המזיק היות ואין דנים דיני קנסות בבבל, ואף אחרי התפיסה אין אנו יכולים לשום את הנזק, כדי לדעת כמה מחוייב הניזק להחזיר, כי גם זה נחשב שומא ודיון בדיני קנסות.

והרא"ש [שם סימן כ] תמה על דברי רבינו

[דיינים מומחים וסמוכים] **בעינן וליכא** בכבל.

הא נזקי שור בשור ושור באדם נמי.

ב-T9-1 "אלהים" בעינן, דהא בין נזקי אדם, בין נזקי שור נכתבו בפרשת "משפטים", ובאותה פרשה נאמר [שמות כב ח]: "עד האלהים יבא דבר שניהם" והיינו מומחין וסמוכין, ובכבל ליכא סמוכים, אם כן איך גובים נזקי שור בכבל! ?

אלא אם תאמר: אף על פי שאין סמוכים

ורבא דקאמר: כל הנישום כעבד אין גובין אותו בכבל, למעמיה אזיל:

דאמר רבא: נזקי שור בשור ונזקי שור באדם [שור שהזקק על ידי שור או על ידי אדם] — גובין אותו בכבל.

אבל נזקי אדם באדם ונזקי אדם בשור [אדם שהזקק על ידי אדם או על ידי שור] — אין גובין אותו בכבל, וכולה מפרש ואזיל:

מאי שנא נזקי אדם באדם ונזקי אדם בשור דלא גובין אותו בכבל, משום ד"אלהים"

[וראה מה שהאריך בזה הגר"ש בתחילת הסימן]. רבינו תם סובר שהניזק אינו זוכה בחפץ הנתפס [כ"נתיבות המשפט"], לכן אין בית הדין מוציאין ממנו את החפץ שהוא תפס, כי אם יוציאו ממנו, הרי יצטרכו למכור את החפץ ולתת לו את דמי נזקו, וכיון דעד השתא לא זכה במה שתפס נמצא שבית הדין נותנים לניזק כסף של המזיק, והרי זה נחשב שדנים עכשיו "דיני קנסות".

אבל הרא"ש סובר שעל ידי תפיסתו כבר נפרע הניזק את חובו [כדעת ה"ם של שלמה] ושפיר יכולים בית הדין להוציא ממנו את המותר ואין זה חשוב "דיני קנסות", אלא "דיני גזילות".

ג. בספר "משמרות כהונה" תמה על שיטת רבינו תם מסוגיין, דהא אם תפס מומן אחר — מוציאים מידו, ואם תפס את השור המזיק עצמו, הרי אין מוציאים מידו כלום, אף אם השור שוה יותר מחיובו, אם כן למה לי שומא. ויש לומר כגון שתפס כבר, ואומר שומו לי כי איני רוצה לתפוס יותר ממה שמגיע לי — פרישה חושן משפט א ז.

ד. לעיל טו ב נחלקו הר"מ הלוי והרא"ש האם תפיסה מועילה דוקא לענין פלגא נזקא וכן בנדון סוגיין, שאינו בא לתפוס יותר משיעור

תם וכתב: לא יכולתי לעמוד על דבריו, דאם לקח יותר מכדי נזקיו יכולין בית דין לדון כדי שיחזיר לו המותר, ולא מיקרי דיני קנסות בכבל, שהרי כבר נפרע מנזקו בתקנת חכמים שאמרו לא מפקינן מיניה, ואין אנו דנים אלא להחזיר את הנותר. [והרי אלו דיני גזילות ולא דיני קנסות — מהר"י כץ ב"שיטה מקובצת"]. וכך הם דברי הרא"ש בסוגיין: הרי השור שחבל בינוקא שור תם הוא [כי "אין מועד בכבל" — לקמן עמוד ב] וחייב בעליו לשלם קנס של חצי נזק, לכן אין אנו שמים את הקנס מעיקרא, כי שומא כזו היא שומא של דיני קנסות, אבל אחרי שיתפוס יכולים לשום את הנזק כדי לדעת כמה עליו להחזיר, והרי זו שומא לצורך דיני גזילות, ו"דיני גזילות" דנים בכבל.

ב. וב"חידושי רבי שמואל" [בבא קמא סימן טו אות ז] ביאר את פלוגתת רבינו תם והרא"ש על פי מחלוקת ה"ים של שלמה" [פרק קמא סימן מג] ו"נתיבות המשפט" [א ה] שה"ים של שלמה" סובר: אם תפס הניזק שוב אין המזיק יכול לחזור ולתפוס ממנו, כי אחרי שבא ליד הניזק כבר זכה בו מן הדין. ו"נתיבות המשפט" סובר שהמזיק יכול לחזור ולתפוס מן הניזק.